

MARIAN BISKUP
(19 XII 1922–16 IV 2012)

W dniu 20 kwietnia 2012 r. pożegnaliśmy Mariana Biskupa, jednego z najwybitniejszych polskich historyków drugiej połowy XX w., działacza społecznego, nieustrudzonego wydawcę monumentalnych serii źródeł historycznych.

Marian Biskup urodził się w Inowrocławiu, gdzie też, jeszcze przed wojną, w 1939 r. złożył maturę. Nie mógł w następnych latach wojny i okupacji dalej się kształcić w swym okupowanym przez nazistów mieście i dopiero po wojnie rozpoczął studia na nowo powołanym Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jego patronem naukowym i późniejszym promotorem doktoratu został dobrze znany historyk, Karol Górski. Już w końcu lat czterdziestych stał się on obiektem nagonki politycznej, zarzucającej mu wrogość wobec „jedynie słusznej doktryny” (marksistowskiej), co miało też bolesne skutki dla kariery naukowej Mariana Biskupa. Jako uczeń i już wówczas bliski współpracownik K. Górskiego został oskarżony o „niesłuszne podkreślanie kultu jednostki” (czyli ignorowanie roli mas pracujących), czego koronnym dowodem miał być podjęty temat Jego rozprawy doktorskiej „Stosunek Kazimierza Jagiellończyka do Gdańska” (wydanej w roku 1957). Rozległa wiedza młodego badacza, ukazana już we wczesnej monografii *Gdańska flota kaperska w okresie wojny trzynastoletniej* (1953), a także wsparcie, jakiego doznawał w środowiskach mediewistów (m.in. Mariana Małowista), pozwoliły Mu na przetrwanie tego złego okresu i utrzymanie bliskiej współpracy z K. Górskim. Nawiązał wówczas szerokie kontakty z kolegami w kraju oraz za granicą i znacznie rozszerzył swój kwestionariusz badawczy. Jego monografia – *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską* (1959) nie tylko przyniosła Mu uznanie i możliwość uzyskania tytułu profesora, lecz stała się również fundamentem wiedzy dotyczącej dziejów strefy bałtyckiej u progu okresu jej największego znaczenia w Europie.

Zatrudnienie Mariana Biskupa w Instytucie Historii PAN oraz na uniwersytecie toruńskim przyniosło dodatkowe owoce Jego działalności. Został głównym autorem *Atlasu Historycznego Prus Królewskich w XVI wieku* (wydawanego

w ramach prestiżowej serii *Atlasu Historycznego Polski*), a równocześnie, początkowo z K. Górskim, a następnie ze swą małżonką Ireną Janosz-Biskupową, wydawcą monumentalnego wydawnictwa *Akta Stanów Pruskich* (t. 1–8, od 1955 r.). Jest on i pozostanie — nie waham się stwierdzić, że na wiele następnych stuleci — fundamentem naszej wiedzy o dziejach Prus Królewskich i ich znaczenia w polityce polskiej i państw ościennych. Dokumenty te umożliwiły między innymi przygotowanie syntezy, napisanej wraz z Gerardem Labudą, *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach* (1986), która stanowi podstawowe opracowanie tematu ważnego nie tylko dla dziejów Polski, lecz także dla wielu krajów Europy — od Inflant po Niderlandy, od Sycylii po Szwecję.

Podobnie duże znaczenie mają inne wydawnictwa źródłowe opracowywane przez Mariana Biskupa, by wymienić *Articuli iurati biskupa warmińskiego Fabiana Luzjańskiego z 1512 r.*, *Regesta Copernicana*, dotyczące działalności naszego wielkiego astronoma, czy kolejną serię źródłową wydawaną w Niemczech — *Visitationen im Deutschen Orden im Mittelalter*.

Dogłębna znajomość źródeł pochodzących z ziem nadbałtyckich, połączona z legendarną pracowitością uczonego, owocowała rosnącym dorobkiem pisarskim coraz szerzej obejmującym problematykę historii powszechnej. Marian Biskup dał się poznać jako redaktor i współautor wielotomowego wydawnictwa *Dzieje dyplomacji polskiej*. Był autorem, współautorem i redaktorem *Dziejów Torunia*, wydał ponad tysiąc rozpraw, artykułów recenzyjnych publikowanych nie tylko w Polsce, lecz także w Niemczech, w Szwecji, we Włoszech, w Austrii. Przedstawiał w nich dzieje społeczne ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień powstawania stanów i funkcjonowania reprezentacji stanowych w Królestwie Polskim i w Rzeszy. Brał na warsztat problemy etniczno-demograficzne Prus Krzyżackich na tle rozwoju osadnictwa w średniowieczu. Badał problematykę gospodarczą Europy Środkowej. Szczególnie te właśnie Jego prace dotyczące stosunków ekonomicznych stały się jedną z podstaw kształtujących międzynarodowe poglądy o powstawaniu *économie-monde*, powiązań między wschodem i zachodem kontynentu tworzących początki nowożytnej, globalnej gospodarki. Te Jego studia umożliwiały formułowanie syntetycznych ujęć m.in. przez M. Małowista, Immanuela Wallersteina, Fernanda Braudela czy Antoniego Mączaka.

Osobny, bardzo bogaty obszar zainteresowań Mariana Biskupa stanowiły zagadnienia dotyczące tematyki militarnej. Niezależnie od tego, czy były to szczegółowe studia, takie jak *Analiza bitwy pod Płowcami*, twórcze omawianie prac dotyczących dziejów i znaczenia krzyżackich *Preussenreisen* czy analiza źródłowa wizytacji zamków zakonu krzyżackiego w Inflantach — zawsze stanowiły wykład oryginalnych, dobrze uzasadnionych koncepcji autora. Za swe dzieło *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim* (1967), w której nie tylko przedstawił operacje militarne, lecz także ukazał je na szerokim tle między państwowych stosunków politycznych i funkcjonujących struktur społecznych, otrzymał nagrodę Ministerstwa Obrony Narodowej. Jeszcze wyżej zostało ocenione Jego dzieło poświęcone „*Wojnie pruskiej*”, czyli *walce Polski z zakonem krzyżackim w latach 1519–1521*, przyniosło Mu ono prestiżową Nagrodę Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej w 1992 r. W tych pracach

ukazywał poza przebiegiem działań militarnych tło polityczne wydarzeń w Polsce i licznych krajach zachodniej Europy, w których istniały bajliwaty krzyżackie. Praca o „wojnie pruskiej” uwzględniła ponadto uwarunkowania dziejowe wynikające z narastania ruchu reformacyjnego i z kształtowania nowego, wyznaniowego podziału Europy w przeddzień wojen religijnych. Studium *Grunwaldzka bitwa* (1991) także dobrze mieści się w tematyce dotyczącej czasu przemian rycerstwa średniowiecznego w armie zaciężne. Problemy te doczekały się także pogłębionych rozpraw Autora wykorzystującego znalezione i znakomicie przeanalizowane źródła w serii o Mikołaju Koperniku jako działaczu nie tylko na polu nauki, lecz także gospodarki i polityki.

Słów parę należy poświęcić Marianowi Biskupowi jako jednemu z najbardziej płodnych i najbardziej twórczych regionalistów. Jego prace poświęcone większym i mniejszym miejscowościom leżącym na obszarach dawnych Prus Krzyżackich, ich dziejom od najdawniejszych czasów aż po lata współczesne, zapewniły mieszkańcom opisywanych terenów wiedzę o swej przeszłości oraz wdzięczność licznych czytelników, także tych, którzy w badaniach szczególnych przypadków znajdują materiały do szerszych syntez.

Profesor Biskup widział swój zawód nie tylko jako powołanie, lecz także jako posłannictwo. Był przez całe swe życie jednym z najbardziej czynnych działaczy społecznych krzewiących wiedzę i wspomagających licznych jej adeptów. Przez czterdzieści pięć lat był redaktorem „Zapisek Historycznych” (1958–2003), tworząc z tego pisma jeden z najważniejszych periodyków międzynarodowych poświęconych szerokiej problematyce krajów nadbałtyckich. Przez dwadzieścia lat (1983–2003) pełnił funkcję Prezesa Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Jako przewodniczący Oddziału Toruńskiego PAN podejmował działania skutecznie wzmacniające znaczenie środowiska toruńskiego w Polsce. W trudnych latach wielu wyzwań — także dotyczących etyki zawodu historyka — znakomicie wywiązywał się z funkcji Prezesa Polskiego Towarzystwa Historycznego (1973–1978), odważnie i godnie broniąc niezależności Towarzystwa i chroniąc jego wielu niepokornych członków przed szykanami władz.

Jego naukowy i organizacyjny dorobek był powszechnie doceniany. W 1991 r. został wybrany na członka korespondenta, a w 1994 r. na członka rzeczywistego Polskiej Akademii Nauk. Był członkiem czynnym Polskiej Akademii Umiejętności, członkiem międzynarodowej (z siedzibą w Paryżu) Académie des Sciences et des Lettres; w Międzynarodowej Komisji Historycznej do Badania Dziejów Zakonu Krzyżackiego pełnił, aż do śmierci, przez ponad dwadzieścia lat, funkcję wiceprezydenta. Udzielał się w regionalnych towarzystwach naukowych, podejmując się redakcji ich wydawnictw i występując w wielu sesjach naukowych. Został uhonorowany najwyższymi tytułami akademickimi, uzyskując doktoraty *honoris causa* Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytetu Gdańskiego. Otrzymał tytuły honorowego obywatela Torunia, Gdańska, Elbląga.

Uczył nas wszystkich zawodu historyka, będąc autorytetem jako uczonego, jako człowieka, jako obywatel. Jako badacz o fenomenalnej pracowitości, o bardzo

szerokich horyzontach badawczych, dobrze znany i ceniony nie tylko w kraju, lecz także za granicą.

Jesteśmy Mu winni nie tylko trwałą pamięć jako o wielkim mistrzu nauki historycznej, lecz także szczerą, gorącą wdzięczność za Jego życzliwość, za udzielane — jak na szlachetnego rycerza przystało — *auxilium et consilium*, pomoc i radę.

Henryk Samsonowicz
(Warszawa)